

JAHON OTIN UVAYSIY HAYOTI VA ADABIY MEROSI XUSUSIDA

G'ozibekova Shoir

Jizzax davlat pedagogika universiteti
o'zbaek tili va adabiyoti kafedrasida o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Maqolada Jahon otin Uvaysiy hayoti va ijodi, shuningdek shoiraning adabiy merosi xususida so'z yuritilgan. Adibning ayrim asarlari tahlili misolida uning badiiy tasvir hamda so'z qo'llash mahorati tadqiq qilingan.

Kalit so'zlar: *Muxammas, musaddas, murabba, chiston, doston, manzuma ijod, g'oyaviy mavzu, shoir, xalifa.*

ABSTRACT

The article talks about the life and work of Jahan Otin Uvaisi, as well as the literary heritage of the poetess. Analyzing some of Adiba's works, his artistic image and word skills were studied.

Key words: *Mukhammas, musaddas, murabba, chiston, epic, manzuma creation, ideological theme, poetess, khalifa.*

АННОТАЦИЯ

В статье рассказывается о жизни и творчестве Джахана Отина Увайси, а также о литературном наследии поэтессы. Анализируя некоторые произведения Адибы, изучались его художественный образ и словесные навыки.

Ключевые слова: *Мухаммас, мусадды, мурабба, чистон, эпос, создание манзумы, идейная тема, поэтесса, халфа.*

KIRISH

Jahon otin Uvaysiy (1780—1845) atoqli shoira, o‘zbek shoirlari murabbiysi Jahonotin Uvaysiy Marg‘ilonda tug‘ilgan. Otasi Siddiq bobo ikki tilda she’rlar yozgan. Onasi Chinnibibi otinoyi bo‘lib, akasi Oxunjon hofiz sifatida mashhur edi. Uvaysiyni Hojixon ismli kosibga uzatishgan, biroq shaxsiy hayoti quvonchli kechmagan. U Nodira bilan hamdardlikda Qo‘qonda xon saroyida yashay boshlaydi. 65 yoshligida Marg‘ilonda vafot etadi¹.

Uvaysiy oilada xatsavodini chiqarib, avval xalfa, so‘ngra onasining yonida maktabdorlik qilgan. Akasi Oxunjon hofizdan she’riyat ilmini o‘rgangan, tez orada shoira, otin sifatida tanilgan. Uvaysiy ayniqsa, aruzni, muammo (she’rda fikrni yashirib ifodalash) san’atini mukammal egallagan. Qo‘qon adabiy muhiti bilan yaqinlashib, mushoiralarda qatnashgan. Saroyda Nodira va boshqa xotin-qizlarga she’riyat ilmidan dars berib, ustozlik qilgan. Dilshod otinning ma’lumot berishicha, Uvaysiy Nodira bilan Konibodom, Xo‘jand, O‘ratepa, Toshkent, Andijon kabi shaharlarga borgan. 1842 yilda Buxoro amiri Nasrullaxon Qo‘qonni egallagach, Marg‘ilonga qaytib, umrining oxirigacha shu yerda yashagan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Uvaysiy 4 devon tuzganligi ma’lum. Lekin bu devonlarning asl qo‘lyozmalari topilmagan. Uvaysiy mumtoz o‘zbek she’riyatining barcha janrlarida ijod qilgan. Navoiy, Fuzuliy va boshqa ijodkorlarning asarlariga muxammaslar bog‘lagan. Shoiraning adabiy merosida 269 g‘azal, 29 muxammas, 55 musaddas, 1 murabba, chiston, 3 doston, tugallanmagan bir manzuma bor. Ijodining g‘oyaviy mavzu doirasi teran va ko‘p qirrali. Shoira adabiyotda taraqqiyparvar namoyandalarning qarashlari asosida maydonga kelgan inson takdiri, shaxs erki va ma’rifatparvarlik g‘oyalarida latif va dilkash asarlar yaratgan, asarlarida insonni e’zozlash, odamlarni tabiat va xayet nozne’matlaridan bahraMand bo‘lishga undash, do‘stlik, vafo va sadoqat haqidagi ulug‘vor niyatlarini Qur‘on oyatlari, hadislar va tasavvufiy talqinlar bilan asoslagan

¹ <https://tafakkur.net/jahon-otin-uvaysiy.haqida>

holda ijodiy barkamollikka erishgan. Uning she'rlarida tariqatning talab va qoidalariga taallukli bo'lgan talqinlar ko'p uchraydi:

Fano mardumlarini sirridin hech kimsa yo'q ogoh,
Qabih guftor mardumdin ko'ngul dog' o'ldi, dog' o'ldi.

Uvaysiy o'z asarlarida yuksak odamiylikni, shu odamiylikni qalb to'rida avaylovchi vafodor yorni ulug'laydi, uni Quyosh bilan qiyos qiladi. Quyosh har tong ufqdan bosh ko'tarib, o'zining otashin nuri bilan olamga, odamlarga o'z mehr va shafqatini sochadi. Shoira yor va oftob tashbihlaridan qarshilantirish san'ati orqali eng go'zal tuyg'ular silsilasini yaratadi. Uning lirik qahramoni mushohadakor donishmand, vafoli oshiq. Uning anor haqidagi mashhur chistoni o'zining muhim mazmuni va yuksak badiiyligi bilan shoira ijodining yorqin bir sahifasi sifatida ko'zga tashlanadi:

Bu na gumbazdur, eshigi, tuynugidin yo'q nishon,
Necha gulgunpo'sh qizlar manzil aylabdur makon?
Tuynugin ochib, alarning holidan olsam xabar,
Yuzlarida parda tortug'liq tururlar, bag'ri qon¹.

Uvaysiy hayotlik davridayoq nafis lirikasi bilan mashhur bo'lgan va zamondoshlarining e'tiborini qozongan.

NATIJALAR

Shoiraning birgina "Sog'indim" g'azalini tahlil qilish orqali muallif ijodining betakror jihatlarini ko'rishimiz mumkin.

SOG'INDIM

Bukun, ey do'stlar, farzandi jononimni sog'indim,
Gado bo'lsam ne ayb, ul shohi davronimni sog'indim.
Musofirman, g'aribman, bekas-u ham benavodurman,
Vujudim dardga to'ldi, emdi darmonimni sog'indim.
Tilimning zikri-yu, ko'nglimni fikri, yaxshi farzandim,
Azizim, yolg'izim, davlatli sultonimni sog'indim.

¹ https://uz.wikipedia.org/wiki/Jahon_otin_Uvaysiy

Kecha-kunduz yo‘lig‘a muntazirdurman, tikarman ko‘z,
Kelib holim so‘ribon ketsa, mehmonimni sog‘indim.
Nasibin uzmani Tangri, ilojin topmag‘ay kelsa,
Onam deb bo‘lg‘usi bag‘ri qizil qonimni sog‘indim.
Qorong‘u bo‘ldi olam ko‘zima ushbu judolikdin,
Ko‘z-u ko‘nglum ziyosi mohi tobonimni sog‘indim.
Mani bekas Uvaysiy, yig‘lagayman ro‘z-u-shab tinmay,
Uyimning ziynati, ko‘z ravshani, xonimni sog‘indim¹.

“Sog‘indim” she‘ri shoiraning tarjimayi holi bilan bog‘liq. Amir Umarxon vafotidan keyin Qo‘qon taxtiga o‘g‘li Muhammad Alixon o‘tiradi. Uvaysiyning o‘g‘lini sarbozlikka oladi. Qashqar urushiga jo‘natilgan o‘g‘li Muhammadxonni sog‘inib, o‘rtanib “Sog‘indim” g‘azalini yozganini, g‘azaldagi “Gado”, “Shohi davron” so‘zlari orqali biz shoiraning intizorlik tuyg‘ularini his qilganini ko‘rishimiz mumkin.

“Vujudim, dardga to‘ldi, emdi darmonimni sog‘indim”, - misralarida farzandini sog‘inib, izzat chekayotgan ayol tuyg‘ulari aks ettirilgan.

Dard - sog‘inch, darmon - diydor ma‘nosida kelgan.
Tilimning zikri-yu, ko‘nglimni fikri, yaxshi farzandim,
Azizim, yolg‘izim, davlati sultonimni sog‘indim.

Bu misralarda onaning farzand dog‘ida azoblanishi aks ettirilgan. Shoira oddiygina – askar o‘g‘lini “davlati sultonim” deb ataydi. Albatta, har bir ona uchun farzand, sulton kabidir. Uvaysiy ham o‘g‘lini o‘z davlati, oilasining sultoni deb biladi. “Onam deb bo‘lg‘usi bag‘ri qizil qonimni sog‘indim” misralari orqali esa farzandining ham ko‘ksi qonga to‘lib, uni ham onasiga bo‘lgan sog‘inch qiynayotgani aks ettirilgan.

MUHOKAMA

Lirik she‘rlaridan tashqari, uning “Shahzoda Hasan”, “Shahzoda Husan” kabi liroepik asarlari va “Voqeoti Muhammad Alixon” kabi tarixiy dostonlari mavjud.

¹ Adabiyot (majmua). Akademik litseylarning 2-bosqichi o‘quvchilari uchun / To‘xliyev B., Mirsamiova R., Ametova O. – T.: Bayoz, 2014 yil. 141-bet.

Shoiraning liroepik dostonlari islom tarixi bilan bog‘liq voqealar asosida yaratilgan. Uvaysiy asarlari o‘zining latif mazmuni va dilkash badiiyligi bilan xalq ommasi orasida keng yoyilgan, hofizlar, xonandalar tomonidan maqom va xalq ohanglari yo‘lida kuylanib kelinadi. Uning xattotlar tomonidan ko‘chirilgan 3 nusxa qo‘lyozma devoni O‘zbekiston FA Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti va Andijon davlat universiteti kutubxonasida saqlanadi. Uvaysiyning 15.000 misraga yaqin she’riy asarlari mavjud. Uning bir devoni O‘R FA qo‘lyozmalar fondida saqlanadi (inv. №1837). Unga shoiraning g‘azal, muxammas, musaddas, murabba’lari va “Shahzoda Hasan” hamda “Voqeoti Muhammadalixon” dostonlari kiritilgan. Shoira devonining 3 nusxasi topilgan. “Shahzoda Hasan”, “Shahzoda Husayn” kabi dostonlari mavjud, “Voqeoti Muhammadalixon” nomli tarixiy asari tugallanmagan.

XULOSA

Uvaysiy hayoti va ijodi haqidagi ma’lumotlar uning asarida, ayrim tazkiralarda yetib kelgan. Fazliy Namongoniyning “Majmuai shoiron” tazkirasida (1821) ham shoira ijodiga munosabat bildiriladi. Shoira ijodini izchil ilmiy yo‘nalishda o‘rganish 1930-yillarda boshlangan. Uvaysiy ijodi A.Qayumov, T.Jalolov, I.Haqqulov, E.Ibrohimova va boshqa tadqiqotchilar tomonidan o‘rganilgan.